

The Project Gutenberg eBook of Kansantaruja Laatokan luoteis-rannikolta: kesällä 1879, by Theodor Schvindt

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Kansantaruja Laatokan luoteis-rannikolta: kesällä 1879

Author: Theodor Schvindt

Release date: March 6, 2015 [EBook #48419]

Language: Finnish

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK KANSANTARUJA LAATOKAN LUOTEIS-RANNIKOLTA: KESÄLLÄ 1879 ***

LUOTEIS-RANNIKOLTA: KESÄLLÄ 1879***

E-text prepared by Jari Koivisto

KANSANTARUJA LAATOKAN LUOTEIS-RANNIKOLTA: kesällä 1879

Koonnut

THEODOR SCHWINDT

Helsingissä, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjapainossa, 1883.

SISÄLLYS:

- I. Meteliläiset ja Lappalaiset.
 - II. Linnamäet, linnasaaret ja vallitukset.
 - III. Tappelutantereet.
 - IV. Monasterit.
 - V. Kirkot, sässynät ja hautausmaat.
 - VI. Taruja maakunnan vaiheista, Jaakko Puntuksesta, y.m.
 - VII. Maalöydöt.
 - VIII. Aarteet ja aarrekirjat.
 - IX. Uhrin, y.m. tapoja ja taikoja.
 - X. Arkistot.
- Lisäys.

- I. Meteliläiset ja Lappalaiset.

Laatokan rantamailla kerrotaan yleisesti, että näiden seutujen alkuasukkaat olivat olleet tavattoman suuria ihmisiä (Meteliläisiä, Munkkilaisia, y.m.), jotka Lappalaisien ja Suomalaisien tullessa siirtyivät

pois maasta. Useassa paikassa kuulin kerrottavan tuon tunnetun tarinan jättiläistytöstä ja kyntäjästä, kuinka nimittäin "meteliläis-tyttö" löydettyään hevosella kyntävän miehen kantoi nämä esiliinassaan isällensä näytettäväksi ja kuinka isä tästä peljästyneenä käski tytön viedä ne paikoilleen ja samalla lausui: nyt meidän täytyy lähteä pois ja jättää maa tulijoille. Sangen moneen paikkaan, etenkin Kurkijoen pitäjässä, liittyy kansantarun mukaan muistoja näistä meteliläisistä. Niin ovat Korpisaaren, Otsalahden, Lapinlahden, Harvin, Kumolan ja Miklin saloilla olevat metsästyneet viljelysmaat meteliläisien entisiä työaloja, maasta nousseet suurennäköiset ihmisluut meteliläisien luita, metsästä löydetyt rautakalut meteliläisien atranvaanoja, j.n.e. Meteliläisien tekemiksi sanotaan myös useat kivivallit ja "juornakkeet", joita Laatokan saarissa ja rannoilla on sangen paljon.

"Lappalaiset lie olleet täällä" Jaakkimassa meiän iellä, vaan ne olivat ristimättömiä, vaikk' sammaa sukkuu", kertoi eräs Jaakkiman ukko, ja samanlaista arvelua kuulin muuallakin. Möntsälässä (Sortavalan saaristossa) arveltiin, että Lappalaiset ja Vepsäläiset olivat asuneet siellä ennen Suomalaisia. Lapin nimi on sangen monella paikalla. Omituinen on esimerkiksi seuraava nimisarja: Noin puolipeninkulmaa Kurkijoen kirkolta on Pohin kylän maalla pieni Lapinsuo. Sen toisessa päässä on Lapinsuomäki ja toisessa taas Louhimäki, Impimäki, Revonlouhet ja Ruotsinmäki. Louhimäen vieressä on Louhenalusniitty ja Lapinsuon reunassa on lähekkäin kaksi kalliota, joita nimitetään pieni ja suuri Lapinlinna. — Kurkijoella on Lapinlahden kylä. Lapinsaaria on ainakin kaksi, toinen Kurkijoen, toinen Sortavalan pitäjässä. Lapinlinnoja on paitsi äsken mainittuja yksi Korpsaaressa Kurkijoella, toinen Harvin kylässä Jaakkimassa, kolmas Möntsälässä ja neljäs Lapinsaaressa, molemmat Sortavalan pitäjässä. Useimmista mainitaan, että niissä on lappalaisia asunut, ja on niissä jäännöksiä kivivalleista vielä näkyvissä.

II. Linnamäet, linnasaaret ja vallitukset.

Linnamäkejä ja muita linnanimisistä paikkoja tavataan tiheään: *Korpsaaren* manteren puoliselällä rannalla on likekkäin Linnamäki ja Rantalinnamäki. *Hämeenlahden* rannalla on Linnavuori. *Lastikkalinna* on kallio Laatokan lahdessa pari virstaa Kurkijoen kirkolta. *Kumolan* kylän Lemettilän ryhmässä on Linnamäki, niin myös *Harvin* kylän Osippalan ryhmässä, jonka vallitukset tarun mukaan ovat joko meteliläisien tai lappalaisien tekemiä. Linnamäkejä on vielä *Rukolan* Kiislahessa, *Miinalassa* Uimosien maalla ja *Miklissä* Kirkkolammin rannalla Jaakkiman pitäjässä, sekä *Otsoisiin* Pusulassa, *Rautalahden* päässä, *Kokon* kestikievarin luona, *Paksuniemellä*, *Tokkarlahden* rannalla ja *Likolahden* rannalla Sortavalan pitäjässä. — Linnasaari on lähellä *Tervun* hovia, toinen *Tokkarlahdessa*. *Impilahden* kirkolta noin 7 virstaa Kitelään päin puoli virstaa maantieltä vasempaan on Linnavaara. Kaikki nämä linnamäet ovat suuria kallioita ja on enimmillä vallijäännöksiä nähtävänä.

Hämeenlahden linnavuorella, jossa sanotaan olleen linna silloin, kun Kannsaareen tehtiin kirkko ja monasteri, on 25 sylen pituudelta vallijäännöksiä Kannsaareen päin, niin myös 5 sylen pituudelta vastaisella puolella, jossa vuoren vierre niinkään on hiukan loivempi, kuin muissa paikoin.

Harvin linnamäki eli lapinlinna on korkea ja jyrkkä kallio erään niemen kannaksella ja eroittaa täydelleen tämän niemen manteresta. Kallion viertimillä on useassa kohdassa jäännöksiä valleista, jotka paikoittain ovat tehdyt kuutiokynärän kokoisista ja suuremmistakin kivistä. Tästä syystä arveleekin kansa linnaa meteliläisien tekemäksi.

Miklin linnamäellä on mantereen päin selviä vallijäännöksiä, vaan kirkkolampiin päin ei ollenkaan, sillä vuoren senpuolinen vierre on jyrkkä. Kirkkolammin toisella puolella on korkea Kirkkomäki niemekkeellä lammin suun ja Miklijoen suun välillä. Joen vastaisella puolella on jäännöksiä pienistä vallituksista. Täällä sanotaan Ruotsin sodan aikana olleen kova tappelu Kirkkolammin ja joen ympärillä ja ammuttiin silloin sekä joutsilla että pyssyillä. Toisen tarun mukaan oli maa silloin Ruotsalaisien.

Otsoisiin Pusulan linnamäki on pieni, vaan jyrkkävierteinen kallio Laatokan lahden rannalla. Siinä on selviä vallijäännöksiä maanpuolisella viertimellä.

Tokkarlahden rannalla Riekkalan saaressa oleva linnamäki on edellisiä suurempi ja ovat vallijäännökset täällä laveat maallepäin, jossa kivien lomina täyttävä multakin on vielä osaksi paikoillaan. Rantapuolisien vallien kivet ovat melkein kaikki vieritetty kalliolta alas.

Aivan lähellä juuri mainittua Linnamäkeä on Tokkarlahdessa *Linnasaari*, jossa on paikoittain kaksikin sylvä leveitä vallijäännöksiä yhteiseen ehkä 100 sylen pituudelta.

Möntsälän *Likolahden* rannalla oleva linnamäki on ollut sekin varustettu valleilla, joista selviä merkkiä vielä näkyy.

Likolahden toisella puolella vastapäätä Kirkkosaarta on ennen mainittu *Lapinlinna*, jonka ympäri on selvä kiviaita. Tämän kallion vierimellä rantaan päin on avara korkea luola eli louhi. Toinen pienempi luola on lähellä olevassa Niemimäessä.

Paitsi edellä mainittuja vallituksia on Laatokan luoteisilla rantamailla muitakin jäännöksiä kivivarustuksista eli panoksista, vaikka niitä ei nimenomaan linnoiksi kutsuta. Niin sanotaan Kurkijoen *Riekkolan* riutalla meren rannalla olevan laveita "kivijuornakkeita", joita kansa sanoo meteliläisien tekemiksi.

Kauppalan Jäämäellä Tokkariin päin on ehkä 150 sylen pitkä ja pari sylvä leveä kivivalli, joka yhdistää kahta jyrkkää kalliota. Kallioiden halkeimatkin ovat varustetut kivivalleilla, niin ett'ei niidenkään kautta voitaisi päästä vuoren kukkulalle. Keskellä järvenpuolisen jyrkän kallion vierintä on Pakolaisen luola, jossa Ruotsin sodan aikana lie pakolaisia asunut. Luolan suu on sangen ahdas ja milt'ei mahdoton alhaalta nähdä. Itse mäki on saanut nimensä kahdesta 5 à 6 sylen syvästä vuoren halkeamasta, joissa jää ja lumi säilyy Elokuuhun asti ja joita sentähden kutsutaan jääkaivoiksi.

Munasyrjäsärkässä Rummunsuosta Savojaan päin sanotaan olevan vallinjäännöksiä. Siinä on ollut koetelmuspaiikka (eli tappelutanner), sanoi muuan ukko.

Janatsaarella ja *Spasvuorella*, molemmat lähellä Sortavalan kaupunkia, sanotaan olevan vallinjäännöksiä. Niin myös *Peksmäellä* Tulolansaarella.

Riekkalan ja Tulolansaarien välisellä selällä on pieni *Lieritsaari* ja vähän suurempi *Hiiretsaari*, joiden kallioilla on pitkiä vaan matalia, rannansuuntaisia kiviaitoja. Hiiretsaaren kiviaita, joka ympäröi melkein koko saaren (kumminkin kymmenkunnan sylen kaukaisuudessa rannasta), on noin virstan pituinen. Kiviaidan vieressä sisäpuolella on siellä täällä raunioita nyrkinkokoisia kiviä. Kansantaru kertoo, että meteliläiset keskinäisissä sodissaan viskelivät kiviä virstojen päähän toisesta saaresta toiseen ja kyykistyivät kivivallien taakse, kun toisesta saaresta viskattiin.

Pienessä *Lapinsaarella* Hiienselällä eli tarkemmin Läskelän joensuun selällä on monenlaisia vallia ja vallinmerkkiä ympäri saarta, sekä hautoja ja äyräitä saaren halki, joita pikemmin voi sanoa ihmisten kuin luonnon tekemiksi.

III. Tappelutantereita.

Riekkalan kylän maalla lähellä Kurkijoen kirkolle vievää valtatieä on *Sakararo*, jossa sanotaan olleen kova tappelu, silloin kun maa joutui Ruotsalaisilta Venäläisille ja asukkaat olivat pakolaisina niemien louhikoissa tavaroineen. Tappelutanterella alussa ei ollut kasvanut niin mitään ja harvassa oli ruoho siinä nytkin. Ne sotilaat, jotka Sakararon tappelussa kaatuivat, sanotaan haudatuiksi Huhmarmäen rinteeseen, joka on aivan lähellä maantien toisella puolella. Muuten on myös lähellä olevan Raholan kylän maalla maantietä tehdessä Sinvuoresta löydetty paljon ihmisluita, jotka olivat maassa sekaisin päällekkäin ja mataneista kirstunlaudoista ei nähty merkkiäkään.

"*Sillankorvan* kylän Lukaryhmässä oli ennen 'tapeltu, niin että verta oli polvia myöten'".

"*Elisenvaarassa* Kerikän talon maalla on hiekkakankaalla suuri kalmisto; siellä lie ennen tapeltu".

"Kurkijoen maanviljelysopiston maalla on *Laikkalanlaks*. Siellä tappeli Jaakko Puntus venäläisien kanssa".

Kurkijoen kirkon ja pappilan välillä on maantien vieressä *Mammalanmäki*, jonka rinteeseen sanotaan sota-aikana paljon kaatuneita haudatuiksi.

Ihojärven kylän maalla *Patasiin* sillan luona sanotaan olleen tappelukenttä ja on sieltä löydetty neliskulmaisia vaskirahoja ja paljon piilöitä.

Samoin on *Paasun* sillan luota 4 virstaa Sortavalasta Impilahteen päin löydetty kaikenlaisia kaluja ja sanotaan siinäkin olleen verinen tappelu.

IV. Monasterit.

Käkisalmen läänin maakirjoissa vuosilta 1589-93 mainitaan autioina seuraavia puusta rakennettuja luostareja eli monastereja: Kannansaari ja Heinisenmaa Kurkijoen pokostissa, Vaivila (eli Vainila)

Sortavalan pokostin Möltsälän kappelissa ja Orusjärvi Salmessa. Näistä olen saanut seuraavat vähäiset tiedot:

Kannansaari (myös Kannsaari eli Kannelsaari) on pieni saari kaksi virstaa Kurkijoen kirkolta Laatokkaan päin. Siinä ei nykyään ole pienintäkään rakennusta, vaan se on suuremmaksi osaksi peltona ja niittynä. Saaren luoteisessa päässä kirkolle päin on kaksi kalliota (Kuutti- ja Läävämäki), joiden välillä on Laiturilaks ja latakka Laiturikallio. Tässä sanotaan olleen monasterin laiturin. Vähän ylempänä saarella on pellon sisällä Kirkkomaan niminen nurmi ja Kirkkomaakallio. Kallion tasalla on kivikkonurminen mäki, jossa on kaksi suurta kuoppaa vierekkäin kallion läheisyydessä. Tässä arvellaan kirkko ennen olleen. Kirkkomaasta on löydetty ihmisluita ja pellostä tiiliä. Orjantappuroita kasvaa sekä mainittujen hautojen ympärillä että rannalla. Muutamat kansantarut kertovat Kannsaaren monasterista, toiset nimittävät sitä vaan kirkoksi. Monasterin häviöstä kerrotaan: Kun suuri sota tuli näille maille, upotettiin monasterin kellot Läävämäeltä mereen ja kuudella hevosella vedettiin aarteet Satulakivelle salmen toiselle puolelle, jonka juurelle ne upotettiin; eläjät menivät karkuun.

Heinisenmaan namasteria eli monasteria tietää kyllä moni olleen olemassa vanhoina aikoina, mutta toiset arvelevat sen olleen saaren eteläpäässä, johon venemiehet uhraavat rahaa, tupakkaa, y.m., hyvää säätä saadakseen, toiset taas sanovat namasterin olleen saaren itärannalla Namasterilahden pohjoisessa pohjukassa. Täällä onkin vedenpinnan alle vaipunut pitkä kivilaituri ja sen läheisyydessä maalla jäännöksiä kiviaidoista ja muista kivipanoksista.

Orusjärven monasteri sanotaan olleen siinä paikassa, jossa nyt on samannimisen kylän kirkko. Kirkon vieressä kalmistossa on muutama kymmenkunta vuotta sitten kaatunut kolmatta kyynärää paksu kuusi, jota kutsutaan monasterin kuuseksi. Kalmiston vieressä olevasta pellostä pöyhöää useasti atran kärjessä mätäneitä laudan palasia, y.m. Monasterin vaiheista kerrotaan: "Ruotsi", kun tuli ensi kerran näille maille, tuli vaan siihen ristiin asti, joka on runsaan puolen virstan päässä Salmiin päin, ja siihen sovittiin. Ruotsi kääntyi siitä takaisin ja meni Tulomajokeen, josta löydetään niiden pyssyjä. Toisen kerran kun tulivat, niin hävittivät monasterin, jonka kellot (arvattavasti sitä ennen) upotettiin Punkalan järveen; rahat taas kuljetettiin 40 hevosella 8 virstaa koilliseen Orihkivenselälle, johon pantiin silmäkaivoon. Monasterista ei jäänyt jäljelle muuta kuin puuristi, joka oli asetettu monasterin kuusta vastaan. "Kun tschassovna sroitettiin" (kirkko rakennettiin) oli Walamon manahkoja (munkkeja) täällä, ne lukivat, mitä ristiin oli kirjoitettu, ja sanoivat, että entinen monasteri olisi ollut 700 vuotta vanha. Vennäin uskoisien mielestä on Orusjärvi pyhin paikka Suomen mantereella ja sen pyhä Nikolai paras auttaja onnettomuuksista.

Vaivilan monasterista ei meidän aikoihin lie säilynyt mitään kansantarua, eikä itse nimeäkään Möltsälän tienoilla tunnettu. Tosin on Möltsälässä Kirkkosaari, jossa on hautausmaa ja lahoneita sässynän seiniä, vaan ei siellä mistään monasterista tiedetä.

V. Kirkot, sässynät ja hautausmaat.

Kreikanuskosien karjalaisien alueella on ennen aikoina melkein jokaisella suurella kylällä ollut oma rukoushuoneensa (tschassovna, sässynä) ja sen ympärillä eli läheisyydessä hautausmaa (kalmisto, kuusikko). Vasta nykyäänä on kielletty näihin kalmistoihin hautaamasta ja ovat nyt sässynätkin jääneet mätänemään. Tuommoisia entisiä hautausmaita ja sässynäpaikkoja sekä kappelikirkkojen paikkoja tavataan Laatokan rantamailla lukuisasti semmoisissakin seuduissa, joissa nykyään tuskin on ainoatakaan kreikanuskoista perhettä. Nuo kalmistot ovat melkein kaikki korkeilla mäeillä ja erinomaisen ihanoilla paikoilla. Tahdon tässä luetella joukko kalmistoja, joista kuulin kerrottavan. Vaikka aion luetella melkein yksinomaan Kurkijoen, Jaakkiman ja Sortavalan saariston ja rantakyläiden kalmistoja ja luetteloni etenkin Sortavalan alalta on vaillinainen, antanee se kumminkin vähän selitystä muun muassa entisien eläjien asuntopaikoista ja voi olla osviittana niille, jotka pääkalloja tutkivat tai kokoilevat.

Kurkijoella.

Huhmarmäki, maantien vieressä Riekkalan kylässä,

Sinvuori Raholan kylässä ja

Mammalanmäki kirkon ja pappilan välillä, ovat ennen mainitut.

Sässynämäki on Hämeenlahden kylässä rannalla, Kannansaaren ja Kurkijoen kirkon välillä.

Raholanniemellä sanotaan ennen olleen kirkko.

Pappilan kirkonpuolisella pellolla on kalmisto.

Aromäen kylässä on hiekkämäki, josta on löydetty paljon luita. "Sota-aikana lie tänne ihmisiä haudattu".

Elisenvaaran kalmisto on jo mainittu, niin myös

Kannansaaren kalmisto.

Savojan kylässä on hautausmaa ja mätännyt sässynä.

Soskuan kylän Löysänurmella on ennen ollut kirkko, jonka vieressä joen varrella on pelto nimeltään Kalmisto. Siinä on kevättulvan jälkeen pääkalloja vierinyt jokeen.

Lyhyt virsta alempana on talonpaikka, jota kutsutaan *Hautausmaaksi*. Siinä on ollut sässynä ja siinä on omenakuoppia tehdessä löydetty luita.

Soskuan kylän Kesäkalliimäki on melkein kokonaan kalmistona, vaikka taloja on sen päälle rakennettu. Tässä kaivoin ja löysin lätäkköjen kivien alta kolmen korttelin syvyydessä suuren ihmisluurangon, jonka pää oli sivullaan ja oikea olkapää liki nenää. Eräs ukko sanoi kalmistoa meteliläisien haudoiksi.

Toinen ukko kertoi nuorra ollessan eräänä sunnuntaina toisien poikien kanssa löytäneen syltä pitkän ja kyynärän leveän latakan kiven alta ihmisluurangon. Se oli ollut joen toisella puolella.

Kuuppalan kylässä lähellä rantaa kirkolle päin on kivikkokummussa kalmisto, "johon hauattiin sota-aikana, kun Ruotsi mäni Vennäinmaalle ja täältä mäni kansa pois ja jätti rahat maahan". Kuuppalassa on myös

Tontin kalmisto ojan toisella puolella.

Lapinlahden Laskelanmäellä oli ennen ollut sässynä ja sen alapuolella pöyhöä kyntäessä suuria ihmisluita; "mahtoi olla meteliläisiä", sanoi muuan mies.

Lapinlahden eli Ryhmälahden rannalla on hautausmaa, jossa vieläkin on ristejä pystyssä. Hiukan ylempänä on vanhan sässynän lahonneita seiiniä ja siitä vieläkin ylempänä on Kirkkomäki. Sässynä-paikalla (toisen tarun mukaan Kirkkomäellä) sanotaan vanhoina aikoina olleen iso kirkko, joka oli Walamoa vanhempi ja jonka kellot sota-aikana upotettiin Papinniimestä lahteen.

Lapinlahden Retsossa on vanhoina aikoina ollut hautausmaa (ja sässynä?). Siinä on nykyään talon piha ja on kuoppaa tehdessä löydetty luita ja mätäneitä lautoja.

Tervun myllyn luona on Kalmistomäki.

Tervun hovin vanhan karjakartanon luona on löydetty paljon luita.

Tervun kylän Immosessa on Kirkkomäki ja sen vieressä pellon sisällä on kumpu eli "kentäs", josta on löydetty ihmisluita. Siinä sanottiin olleen rahakasna eli aarre. Tässä lie ollut entisen Tervun kappelin kirkko. Lapinlahden vanhan kappelin kirkko oli arvattavasti mainitun Ryhmälahden rannalla.

Tervun Veijalassa sanottiin olleen kirkkomaa. "Siitä on löydetty meteliuskoisien luita".

Jaakkimassa.

Kalksalossa Niulasen riutan luona on ollut "vennäiuskoisien kirkko ja hautausmaa. Sitä kutsutaan kalmistoksi".

Kesvalahden kylässä Niemelässä sanotaan myöskin olleen kirkkomaa. Se on luotomaakumpu, jossa kasvaa nytkin näreitä. Likellä samaa paikkaa oli 80 vuotta takaisin löydetty "lapinmieikka" pellostä rahakasnaa etsiessä.

Kuhkaan kylässä Pamolan saarella sanotaan ennen olleen kirkko ja hautausmaa, josta kyntäessä vieläkin löydetään luita.

Kuhkaan kylässä Siproasaaren Kuusikkoniemessä kuuluu olleen hautausmaa.

Kuhkaan saarella Sihvolan ryhmässä rannan vierteessä on

kalmisto, johon ennen aikoina vennäinuskaisia haudattiin.

Lähellä samalla rannalla *Lahen ryhmässä* on läävää tehdessä löydetty ihmisen pääkalloja.

Kumolassa on ollut kaksi sässynää ja kaksi kalmistoa, toinen joen suun vasemmalla puolella, toinen sen oikealla. Vasenpuolista kalmistoa, joka on korkealla mäellä ja tiheässä kuusikossa, käytetään vieläkin hautausmaana, vaan sässynä on jo hajoamaisillaan.

Harvin kylän Osippalan ryhmässä on pieni kalmisto, johon vielä äskettäin on haudattu; siinä on myös sässynän seiniä jäljellä.

Sorolan saarella on kaksi kalmistoa liki salmen rantaa. Toinen on salmen suussa Lahenpohjaan päin Frimanin hovin nykyisellä pihalla, toinen taas salmen suussa Harviin päin pellolla kallion alapuolella; tämä lienee vanhempi. Edellisen vieressä oli ennen kirkko, josta vielä on jäljellä muutamia kiviraunioita. — Kansantaru: "Sorolan kirkko hävitettiin suuren sodan aikana. Venäläiset menivät pakoon ja kirkonkellot hukutettiin salmen suuhun ja kivet pantiin päälle. Silloin oli sota suurempi kuin milloinkaan uuden testamentin aikana".

Sorolan salmen toisella puolella on *Hietasenkennäs*, josta on löydetty paljon ihmisen pääluita.

Samaten manteren puolella salmen korvassa on *Konttiinmäki*, jossa vielä 50 vuotta takaisin oli risti; siinä sanotaan myös olleen kalmisto.

Sorolan Kokonniemellä lie vielä viides kalmisto.

Mikli-joen suussa on ennenmainittu *Kirkkomäki*. Siinä on hautausmaa ja raunioita vanhasta kirkosta. Lähellä on *Järkynmäki*. Siinä taas on *Kirkonkapale* niminen kentäs, josta myös on luita löydetty. Miklin kirkonkellot ovat tietysti tarun mukaan upotettu Kirkkolampiin Ruotsin sodan aikana, kun kansa pakeni pois. Pappila sanotaan olleen Kirkkolammin suun toisella puolella Helkalistussa, josta myös on ihmisluita löydetty. — Entiset Sorolan ja Miklin kirkot olivat nähtävästi samannimisien kappelien kirkkoja ja kylät tämän seudun asukkaiden pesäpaikkoja. Miklin kylään luetaan nykyäänkin puolitoista sataa taloa ja kutsutaan sitä kansan kesken Pesä-Mikliksi.

Miklijoen suun toisella puolella *Ohvonassa* on löydetty luita valliraunioiden luona.

Sortavalassa.

Otsoisissa on Laatokan lahden rannalla hautausmaa. Siinä tuntuu jälkiä vanhan kirkon kivijalasta. Tämäkin kappelin kirkko sanotaan hävinneen silloin, kun Ruotsi valloitti maan.

Kirjalahden kestikievarin luona ojan varrella sanotaan ennen olleen sässynä ja kalmisto.

Suuressa Tulolassa on *Sässynämäki* ja sen ympäri kalmisto, josta on löydetty luita.

Läskelän joen suulla on vielä nytkin hautausmaa.

Möntsälän kirkkosaarella on kalmisto; 40 vuotta takaisin oli siinä sässynäkin. Samalla paikalla sanotaan ennen olleen kirkko, jonka Ruotsin sota hävitti; nyt on siinä ainoastaan risti. Pappila oli ollut Kannaksen kylässä. — 1500 luvulla oli Möntsälä niminen kappeli.

Möntsälän salmen länsipuolella Hiienselkään päin on *Kalmistomäki*, josta on luita löydetty.

VI. Taruja maakunnan vaiheista, Jaakko Puntuksesta, y.m.

Kurkijoelta.

Riekkala: Ennen aikoina ovat asukkaat näillä mailla olleet tykkynään vennäinuskaisia. Ne pakenivat päivän nousuun päin. Heidän kirkkonsa oli Kannsaarella, jota myös kutsuttiin Kirkkosaareksi.

Toinen taru: Viime vennäinaikana, kun oli sotamiehenotto, niin se, joka pääsi karkuun toisen voudin alueehen, oli pelastettu, sillä siellä häntä ei otettu. Ottajat olivat aina hengenvaarassa ja sentähden "mahottoman julmissa aseissa".

Kolmas taru: Niempellolla Raholajoen ja Kurkijoen haarassa aivan lähellä kirkkoa oli ennen kaupunki

ja siellä asui keisari. Syntyi sitten kova tappelu, jossa keisari otettiin kiinni ja kaupunki hävitettiin. Se oli vanhoina aikoina. Vielä 100 vuotta takaisin oli täällä ollut vanhojen kivikartanojen raunioita ja kaakkelipalaisia pöyhöä atrankärjessä nytkin.

Lapinlahti: Suuren sodan aikana Ruotsalaiset polttivat taloja ja tappoivat paljon ihmisiä. He kulkivat meritsekin ja hävittelivät pitkin rantoja. Tänne hävittäjät tulivat vettä myöten; ensin menivät sivutse, vaan kääntyivät takaisin, kun karkulainen huusi Kurkiniemessä. Silloin hävisivät asukkaat täältä niin tarkkaan, että jäi vaan yksi eläjä ja yksi lehmä. Se, joka jäi, oli Vepsä. Hän meni piiloon lampiin ja säilytti siellä itseään, kun oli havulla pyyhkinyt jälkensä, niin ett'eivät koirankuonalaiset löytäneet. [Tähän, joka pääasiassa selvästi tarkoittaa Pontuksen sotaa 1500 luvulla, on lopulla sekoitettu muistoja ison vihan ajalta. Koirankuonolaiset, joista esim. Raudussa tiedetään paljon kertoa, olivat luultavasti Kalmukkeja.]

Toinen taru: Tämän kylän ensimmäiset asukkaat suuren sodan jälkeen tulivat Lahenpohjaan. Ne asuivat riihessä ja sentähden kutsutaan ryhmää Riihelänmäeksi. Se sota oli silloin, kun Riekkalaiset (vennäinuskoiset) muuttivat pois, ja silloin poltettiin kaikki talot Lapinlahden kylässä. Toinen sota, joka oli 200 vuotta takaisin, ei hävittänyt niin tarkkaan.

Tervu: Kuoppaharjunmäessä, Tervulaisien maalla Saaressiin päin, on rautakuonaa ja talon sija. "Siellä lie ollut laakeri ja laakeripaja".

Toinen taru: Anttilanmäki lienee vanhin talo Tervussa ja Tervu vanhin kylä pitäjässä.

Jaakkimasta.

Harvi: Harvin metsässä meren rannalla on piilopirtti, jossa vanhana sota-aikana asukkaat olivat Ruotsalaisia piilossa. Kun he sieltä tulivat takaisin, panivat venäläiset suomenuskosien vaatteet (paidat) päällensä pelastaaksensa henkensä. Ne, jotka menivät Venäjälle, kaivoivat aarteet maahan. Silloin olivat Ruotsalaiset hirveän julmia.

Toinen taru: Osipan ukko, kun näki partiolaisien tulevan lopotista päin veneillä, ehti vaan viskata rahakirstun otraan. Kun he tulivat, hakkasivat ukolta käsivarren poikki, ryöstivät ja menivät tiehensä. Silloin lie maa ollut Ruotsalaisien.

Kolmas taru: Viime sodan aikana kuljetettiin ruumista hyvin komeasti Iisalmesta Pietariin. Mahtoi olla suuri herra, koska sitä piti kantaa kaiken matkaa.

Sorola: Hyvin vanhana aikana oli tämä maa rikas ja rahvasta paljon. "Silloin, näät sie, olj tääll' ihan toisenlaista väkkii, ne olj vennäinuskosii". Tuli suuri Ruotsin sota, jolloin ihmiset ryövättiin ja poltettiin. Tuossa on Impvaara [sama taru Annista ja Anninriutasta], josta tytöt silloin hukuttivat itsensä mereen. Asukkaat muuttivat pois ja kaivoivat aarteet maahan, luulivat pääsevänsä takaisin, mutta jäivätkin pois. — Viime sota-aikoina, joista vasta toista sataa vuotta, täältä hevoset ryöstettiin. Ruotsalaiset, kun pakenivat, ryöstivät, koska eivät tahtoneet venäläisille hyvää heittää.

Toinen taru: 12 virstaa etelään Verkkoosaaresta on Vossenisaari. Sinne tahtoivat Valamolaiset tehdä naismonasteri. Siellä olikin jo kolme tyttöä, mutta ei ne onnistuneet.

Mikli: Lähellä Miklin kylää, lammin toisella puolella on Mielumäenlouhi. Se on syvä ja avara luola, jossa ihmiset olivat sota-aikoina paossa. Sieltä on löydetty lusikoita.

Toinen taru: Järkynmäkeen haudattiin sotaväkeä silloin, kun "se suuri sota täältä lävitse kävi". Ruotsalaiset silloin hävitti venäläiset täältä pois, poltti kirkot, talot, tappoi asukkaat.

Sortavalasta.

Otsoisiin kylä: Kansa täällä mahtoi ennen olla rikas. Heillä oli oma kirkkonsa ja papit asuivat rannalla, missä nyt lähin talo on. Kun Ruotsi valloitti maan, hävitettiin kirkko ja ihmiset kaivoivat rahansa maahan. He asuivat ensin maakuopissa ja muuttivat sitten Venäjälle.

Toinen taru: Pusu eli Pietari pervoin aikana. Hän oli reipas mies ja varoitti venäläisiä, kun ruotsalaiset pyrkivät Käkisalmeen. Hän piti kapakkaa venäläisessä sotaväessä ja kantoi kerran Pietari pervoita pahasta pulasta. Siitä sai hän palkkioksi Pusulan tilan Otsoisissa, jossa Pusut nyt asuvat.

Kolmas taru, jonka kertoi 90-vuotias ukko Pusu: Tunkkeli tuli merta myöten Sortavalaa ja ampui tykkilöillä, vaan kun Sortavalasta vastattiin, niin hän ei päässyt sinne. Sen oli ukon setä nähnyt poikana.

Möntsälä: "Protojerei Sortavalassa, joka oli viisas mies, sanoi Sortavalan saaneen nimensä siitä, kun pyhä mies pahalaisen kanssa voittosilla ollessaan sanoi tälle: tschort vali".

Toinen taru: Sota-aikana räökkäsivät koirankuonolaiset paljon ihmisiä, joita he jälkiä myöten etsivät metsistäkin, vaan se, joka ymmärsi havulla pyyhkiä jälkiänsä, pelastui.

Jaakko Pontuksesta.

Hämeenlahti: Jaakko Puntus tappeli Laikkalanlahdella, hän meni Lyyssinään asti, teki soiden yli siltoja ja raivasi kivikkojen läpi teitä.

Jaakkima: Pitäjän nimi on alkuaan ollut Jaakon maa, joka nimitys taas on syntynyt siitä, että Jaakko Puntus pitemmän ajan kuluessa on täällä pitänyt leiriä ja itse asunut Lippumäellä, jossa nykyinen pappila on. Leiri oli kirkon ja Veltsillan toisella puolella Veltkankaalla.

Tervu: Jaakko Puntus oli paimenpoika, joka oli alituisessa sodassa. Kerran hän tappoi tavattoman suuren miehen. Hän pyysi miestä kilpaan heittämään kiviä. Kun nyt Puntuksen vuoro tuli heittää ja mies katseli taivasta kohti, kuinka ylhäälle toinen heittäisi, paiskasi Jaakko Puntus kiven toisen otsaan. Tuommoisilla konstiloilla hän tappoi paljon ihmisiä, vaan suomalaisille hän ei tehnyt mitään pahaa.

Mikli: Jaakko Puntus oli meteliläinen. Hän raatoi paljon metsiä aina Aunukseen asti. Miklin kylän Vakokankaalla on penkinkorkuisia vakoja, joita Jaakko Puntus aikoinaan oli kyntänyt. Niilessilta rahkasuon yli on myös hänen tekemä. Samassa kylässä kerrottiin Puntuksen pojasta sama kasku, jonka tämän kertomukseni alussa kerroin meteliläistytöstä.

Näistä taruista huomaa jo, että Jaakko Puntus aikojen kuluessa on kansan muistissa muuttunut yhtä myyttilliseksi henkilöksi, kuin Wäinämöinen ja Ilmarinen.

VII. Maalöydöt.

Maalöydöt, joista matkallani kuulin kerrottavan, paitsi niitä yhteensä puolineljätkymmentä muinaiskalua, jotka jätin yliopiston museumiin.

Kurkijoki.

Sillankorvan kylän Lukaryhmässä on pellostä löydetty malmiluoti, suurempi kuin kanan muna.

Savojassa löydettiin toista kymmentä vuotta takaisin Huutilan myllyllä, rinteestä joen varrella, kolme kupillista hopeisia puolanlehtiä (= venäläisien suuriruhtinainden sukulaisia rahoja).

Soskuan kylässä Antti Poskelaisen pellolla löydettiin suikulainen hopearaha, jonka ostin, vaan hävitin.

Soskuan kylässä Jaakko Kontulaisen maalla joen varrella on löydetty ruostunut tiikka (eli keihäänterä) ja miekka.

Kuuppalan kylän 3:ssa numerossa löysi eräs ämmä vuonna 1866 noin 100 suikulaista hopearaha.

Kuuppalan kylässä on ollut useassa talossa monta ukonnuolta (eli muinaiskaluja kivikaudelta). Näin yhden kivikirveen, jota eivät myyneet.

Ristsaaresta veivät venäläiset muutama kymmenkunta vuotta takaisin suuren kirstun täynnä rahoja.

Ihojärven metsässä on raunio tykinluodin muotoisia kiviä.

Tervussa löydettiin Gripenbergin aikana hopearaha-aarre.

Jaakkima.

Kumolassa löydettiin pari kymmentä vuotta takaisin toista puutaa hopeata (rahoja?), jotka myytiin salaa Käkisalmeen.

Kumolassa on löydetty suuri tykinluoti.

Neljätkä kymmentä vuotta takaisin löysi *Kumolassa* Valvatsun rinteessä paimenpoika, joki meni louheen sadetta pitämään, sieltä noin puolentoista korttelin pituisen ja korttelin paksun tuohitöttörön täynnä puolanlehden tapaisia hopearahoja. Töttörö hajosi pojan käsissä ja rahat joutuivat osaksi kivien väliin, josta moni niitä sittemmin on poiminut.

Kesvalahdella löysi ennen aikaan Kumolan tyttö niittämään mennessään rahakasnan. "Se oli ikäänkuin sotamiehen manerkka täynnä hopearahoja; lie ollut ruplia". Hän jätti sen metsään ja kävi välistä sitä katsomassa. Talolaiset, kun huomasivat tytön metsässä kuleksivan, kävivät hänen jälkiään katsomassa ja varastivat työltä rahat.

Aunuksen miehet ottivat 30 vuotta takaisin *Nuotsaaren* kallion kupeesta suuren summattoman rahakasnan.

Miklin kylästä pari virstaa maantielle päin löydettiin tämän vuosisadan alussa kaikenlaisia haulia.

Impilahti.

Unolan (Arposenselkä) puutarhassa on ennen löydetty tipurahoja eli puolanlehdentapaisia hopearahoja.

Kerisyryssä Lapan tilalta on löydetty samanlaisia rahoja.

Salmi.

Uudenkylän kestiekievaritalon väki oli löytänyt eheän ja sievän höylänteränmuotoisen kiven, vaan he eivät tahtoneet sitä myydä.

Aunuksen rajalla valtatie vieressä oikealla puolella on raunio, jonka päällä on latakka haljennut kivi. Tämä kivi lie rajalle pystytetty silloin, kun raja käytiin Stolbovan rauhan jälkeen. Kuluneesta kirjoituksesta voi vielä selittää: Gustavus ... Rex Svec ... Limites...

VIII. Aarteet ja aarrekirjat.

Ei missään Suomenmaassa liene niin useasti rahoja maasta löydetty kuin Laatokan rannoilla, eikä missään nuo aarteet kummittele siinä määrässä kansan mielessä kuin täällä Kurkijoen ja Jaakkiman rantakylissä. Aivan ilmasta otettuja kaikki nuo lukemattomat tarut aarteista kumminkaan eivät ole. Tahdon tässä kertoa muutamia näytteeksi.

Laurolan hovin palvelustyttö näki sattumalta eräänä yönä venäläisiin pukuihin puettuja miehiä kantavan suuren taakan hovin puutarhasta rantaan ja kun päivällä käytiin katsomassa, nähtiin puutarhassa iso kuoppa ja sen pohjassa kirstun sija.

Kurkijoen *Riekkalassa* kerrottiin, että siellä oli 30 vuotta takaisin käynyt Venäjän puolelta ukko, joka oli olevinaan käypäläinen, ja kyseli paikkoja; hän kyseli Allaskiveä, jota nyt kutsutaan Kukkiyeksi, Satulakiveä, niin myös kiveä Raholan aholla. "Aarteita hän lie etsinyt".

Kuuppalassa ja sen ympäristössä sanotaan olevan monta kymmentä aarretta. Akankiven juurella kattila täynnä hopeata.

Verkkosaarella sanotaan olevan Käkisalmen entinen rahasto.

"*Roitsan* monasterin kirjoissa oli sanottu, missä aarteita on; mutta kun monasteri paloi, paloivat myös kirjat ja sentähden palavat ne aarteet aikanaan".

"*Himmalan* pellolla on aarrelähde".

Jaakkimassa käveli muutama vuosi takaisin Venäjän puolen miehiä aarrepaikkoja kyselemässä; niillä oli kirjat mukana. Kirjat olivat saatu Solokoinamasterista.

Ne miehet, jotka *Nuotsaaresta* ottivat suuren aarteen, olivat saaneet rahakasnakirjat Anuksen linnasta.

IX. Uhrin y.m. tapoja ja taikoja.

Kuuppalan kalmistossa oli ollut hyvin suuri tuomi, jonka juurelle uhrattiin ensimmäinen piimämaito, kun lehmä oli poikunut, ensimmäinen uutisvilja, j.n.e. Sitä palvelusta katsoivat vennäinuskoiiset velvollisuudekseen jatkaa, niin kauan kuin tuomi oli pystyssä ja tuomea ei kukaan tohtinut hävittää, sillä se oli pyhä puu. Vihdoin tuli Jaakkimalainen, joka humalapäissään hakkasi poikki tuomen. — Melkein

jokaisella vennäinuskaisella ryhmällä oli oma uhripaikkansa puun tai kiven juurella, niin *Riekkalan* Timoskassa, niin *Soskussa* ja *Savojassa*.

Hämeenlahden niemellä, jossa ennen kreikanuskaisien talot olivat, oli puuristi ja sen ympärillä kiviä. Tämä oli uhripaikka. "Kun Parikkalan mies humalassa sen perkasi, sai hän tyrät".

Lapinlahden Laskelan mäellä oli puuristi, siihen uhrattiin juhlapäivinä rahoja ja muuta.

Ruotsaassa on niinkään risti, jonka juurelle venemiehet uhrasivat rahaa.

Ristiniehellä Tervun kylän maalla kolme virstaa hovista Heinisenmaahan päin on risti kasvavassa petäjässä, jonka luo venemiehet uhrasivat. Välistä ottivat toiset pois, mitä toiset olivat panneet, mutta se, joka ei pannut mitään sijaan, tuli sairaaksi.

Kumolan molempiin kalmistoihin uhrattiin ennen ja uhrataan luultavasti vielä nytkin, etenkin vanhempaan [etupäässä rahaa], joka on Tervun puolella.

Vennäinuskaiset käyvät kalmistoissa vainajia muistelemassa. Sinne viedään ruokaa kahdesti vuodessa, syksyllä kekrinlauantaina ja keväällä kuolleiden pääsiäisenä (tiistaina pääsiäisen jälkeisellä viikolla). Ruoka syödään kalmistossa. — "Kumolan vennäinuskaisissa on vielä paljon taikauskoa". Vielä 15 vuotta takaisin he eivät perjantaipäivinä kyntäneet eivätkä karttaneet.

Sorolan saassa salmen korvalla lopottiin [Lahdepohjaan], päin on suuri kivi, jonka halkiin on paljon uhrattu. Täällä kävivät Kumolalaisetkin Jyrinpäivinä uhraamassa, niin että tulisi rauhallinen kesä. — Hyvin vanhat ihmiset muistavat vielä niitä aikoja, jolloin vennäinuskaiset kävivät Sorolan kalmiston paikalla "mölimässä tai pomiluittamassa".

Kirjalahden kestikievarin luona oleva kalmisto on myös ollut vanha uhripaikka.

X. Arkistot.

Kurkijoen tuomarinarkisto, ulottuu ainoastaan viime vuosisadan myöhempään puoliskoon, vaan asiakirjoista voi kumminkin saada kaikenmoisia tietoja myös edelliseltä vuosisadalta, esim. Käkisalmen ja Sortavalan kaupunkien oikeuksista, y.m.

Kurkijoen kirkonkirjat alkavat 1700 luvun keskivaiheilta ja eivät sisällä juuri mitään erittäin mainittavaa.

Jaakkiman kirkonkirjat alkavat vuodelta 1732 ja sisältävät ainoastaan tavallisia virallisia tietoja. Kirkossa säilytetään kumminkin vielä useita kirjoituksia ison vihan ajalta, jotka ovat osittain sangen hupaisia.

Sortavalan kirkonarkisto kuuluu palaneen tämän vuosisadan alussa, jonka tähden siitä ei paljon tietoja voine saada.

Sortavalan kaupunginarkisto sisältää asiakirjoja ainoastaan tältä vuosisadalta.

Sortavalan ruununvoudinarkisto samaten. Nykyinen ruununvouti säilyttää kumminkin ison hevoiskuormallisen vanhoja virkakirjeitä viime vuosisadan loppupuolelta, jotka hän oli ostanut huutokaupassa makulatuurina edeltäjänsä perillisiltä.

Impilahden kirkonkirjat alkavat vuodesta 1758 ja ovat tavallista laatua.

Kitelän kreikanuskaisen seurakunnan *kirkonkirjat* ovat tältä vuosisadalta, niin myös *Salmin*, jossa tulipalo sanottiin hävittäneen vanhemmat kirjat tämän vuosisadan alussa.

Valamon monasterin vanhat aikakirjat ovat hävinneet ja ovat munkit siinä luulossa, että Ruotsalaiset monasterin hävitettyänsä olivat vieneet nämä kirjat Ruotsiin, jossa niitä muka vielä piilossa pidetään.

Lisäys.

Tähän liitetyt kartta- ja asemapiirrustukset [jätetty tästä digiversiosta pois, mutta löytyvät esim. Dorian pdf-tiedostosta] ovat Maanmittausylihallituksen kartoista kopioituit. Näissä on merkitty muutamia sellaisiakin linna- ja kirkkomäkejä y.m., joista en matkallani kuullut kerrottavan, vaan joita

olen maanmittarien toimittamista, karttoja seuraavista selityksistä löytänyt.

Vaikka tähän olen kirjoittanut ainoastaan kansan suusta kokoomiani tietoja semmoisina, ilman mitään selityksiä, en lopuksi voi olla huomauttamatta eräästä seikasta, joka saattaa valaista vanhoja asutussuhteita Laatokan luoteisrannalla. Jo tähän liitettyjä asemapiirrustuksia tarkastamalla voi kohta huomata, että melkein kaikkien vanhojen kirkkopaikkojen ja hautausmaiden likeisessä läheisyydessä on ainakin yksi linnamäki ja välistä useampiakin, kun sen sijaan kauempana näistä vanhoista pesäpaikoista linnamäet ovat verrattain harvinaisia. Niin on Kurkijoen kirkon läheisyydessä maanviljelysopiston vieressä linnamäki; Kannansaaren vanhan kirkon eli monasterin luona on Hämeenlahden linnamäki, Kuuppalan kalmistojen lähellä on kaksikin linnamäkeä, Soskuan joen rannalla keskellä kylää yksi; Harvian kalmiston luona on Lapinlinna eli linnamäki; Sorolan vanhan kirkon vastassa Papinsaaren toisella puolella on Linnankanta niminen niemi; Miklin Kirkkojärven rannalla on linnamäki, niin myös Otsoisiin kirkon vastassa lahden toisella puolella; salmessa Tukianmäen, Telkinniemen ja Pohjin kylien välissä Tokkarlahden suussa on Linnasaari ja rannalla linnamäki; Möntsälän kirkon vastassa taas on toisella rannalla linnamäki ja toisella Lapinlinna, — Siinä, missä on ollut hautausmaa tai kirkko, on luonnollisesti myös ollut jotensakin tuntuva asutus. Koska nyt jyrkimmillä mäeillä näiden vanhojen kalmistojen läheisyydessä on linnan nimet ja useimmilla niistä vielä on selviä vallinjäännöksiä, niin voi hyvin arvella, että nämä linnamäet olivat entisien asukkaiden turvapaikkoja, joihin he aina vihollisien äkkiryntäessä pikaisesti vetäytyivät vieden mukanaan kalliimman omaisuutensa. — Mäkilinnat olivat tietysti vanhemmat kuin kirkot, sen tietää myös kansantaru, joka kertoo, että Hämeenlahden linnamäellä oli silloin linna, kun Kannansaaren kirkko rakennettiin, ja tämä kirkko oli vanhempi kuin tuo tiettävästi vanha kirkko Kurkijoen suulla, joka antoi nimen koko pitäjälle. Luonnollista on, että kreikanuskon juurtuessa Karjalassa kirkkoja rakennettiin asukkaiden pesäpaikkoihin ja täten tulivat linnamäet ja kirkot olemaan vierekkäin toiset ruumiillisena ja toiset hengellisenä turvana. — Ehkä samaa laatua kuin tässä mainitut linnat, kenties vain vähän vahvemmin varustettu, lienee tuo alkuperäisesti karjalainen Käkisalmenkin linna ollut, jonka ruotsalaiset vuonna 1294 valloittivat ja joka sitten kohta joutui venäläisten haltuun.

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK KANSANTARUJA LAATOKAN LUOTEIS-
RANNIKOLTA: KESÄLLÄ 1879 ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

**Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™
electronic works**

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are

a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments

must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, "Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation."

- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain "Defects," such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the "Right of Replacement or Refund" described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you 'AS-IS', WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™'s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.